

ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო კონცეფციები

სოციალური განწყობების განმსაზღვრელი ფაქტორები

გიორგი ტალახაძე, სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი

XX

ინდივიდის ფსიქიკური აქტივობა სპეციფიკურია, რთული ბუნებისაა, ამიტომ მისი გაგებაც პრობლემატურია, განსაკუთრებით ისეთ სფეროში, როგორცაა სოციალური პროცესები. ექსპერიმენტულ კვლევათა საფუძველზე ვითარდებოდა განწყობის საკითხის დამუშავება, რაც ბუნებრივ აუცილებლობას იწვევდა შესწავლილიყო სოციალური ღირებულებები, სოციალური ქცევის რიგი ფაქტორი და შესაბამისად, საზოგადოებრივი მოთხოვნილებები, სადაც აისახება უნიკალური სოციალური და პიროვნული მომენტები, რომელთა გამოვლენა მიმდინარეობს ფსიქიკური აქტივობის უმაღლეს ცნობიერ საფუძველზე.

დ. უზნაძის თეორიის თანახმად, თავისთავადი ფსიქიკური აქტივობის ბუნების გააზრება მიმდინარეობს სოციალურ-ზნეობრივი მოთხოვნილებების ზეგავლენით წარმოქმნილ განწყობათა ნიადაგზე, რის ფორმირებაც ხდება აზროვნების მეშვეობით, რაშიც ნებელობა ეხმარება, რა შემთხვევაშიც სუბიექტში აღიძვრება შესატყვისი განწყობა, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლებელია სოციალური მოთხოვნილების შესაბამისი შეგნებული ქცევის შესრულება.

გააზრებული ქცევის განწყობა სუბიექტის ფსიქიკური აქტივობის უმაღლეს დონეზე ჩამოყალიბდება და მის განმსაზღვრელ ფაქტორებს, გარდა მოთხოვნილების, სიტუაციისა და იმპულსური უნარებისა, ცნობიერებისათვის თანამდევი ძირითადი ფაქტორები შეადგენენ. დ. უზნაძის შეხედულებით, ეს ფაქტორებია: აზროვნება და ნებისყოფა.

აზროვნება არის ის იარაღი, რასაც ადამიანი იყენებს, როცა მას გზაზე დაბრკოლება ეჯახება, ის ამ მომენტში ყურადღებას დაბრუნებს ხელისშემშლელ ქცევაზე, გამოყოფს სხვა მოვლენებიდან ანუ იწყებს ობიექტივაციის აქტის განხორციელებას, ამ პროცესში ხდება მასში აზრის მოძრაობა, რომ ახსნას მიმართება ქცევასა და სინამდვილეს შორის და აზროვნების დახმარებით მონახავს ქცევის შეფერხების მიზეზს და იპოვის უფრო სრულყოფილ ქცევას, თეორიულ

გადაწყვეტას საკითხისას. მაგრამ შეიძლება ესეც საკმარისი აღმოჩნდეს, რადგან აზროვნების ნიადაგზე განხორციელებული რაციონალური ქცევა, შესაძლოა ვერ შესრულდეს.

ადამიანებს გარკვეულ შემთხვევაში, როცა ვიცით რისი გაკეთება არის საჭირო, თუ რა ქცევა უნდა განახორციელო რაც ხელს გვიშლის. ამ მომენტში, მათი დამაბრკოლებელი სხვა მოვლენებთან ერთად შესაძლოა აღმოჩნდეს განწყობა. ამ დროს ადამიანში არსებობს სხვა განწყობა, მოქმედი სხვა მიმართულებით, რაც ხელს უშლის თავად მის აზროვნებას, რადგან მისი ყურადღება მიჰყრბილია სხვაგან, ე.ი. ვერ ხერხდება ყურადღების კონცენტრაცია სასურველი ქცევის განსახორციელებლად. ე.ი. ქცევას, რომელიც მისაღები იყო ჩვენთვის, არ შეუძლია გადალახოს ჩვენი განწყობის სხვა მიმართულებისკენ მიმავალი გზა და ის ვერ შესრულდება.

როგორც ვხედავთ, აზროვნების პროცესი, თუ განწყობა წინააღმდეგია, ანუ სხვა მხარეს არის მიმართული, ობიექტივაციის აქტის დროს, შეჩერებულია, გამორთულია. მაგრამ ადამიანს აქვს მეორე თავისთავადი ხასიათის უნარი ნებელობა. დ. უზნაძე ნებელობის უშუალო ამოცანად სახავს, რომ განწყობა აქციოს ქმედით აქტიურ ძალად, რომელიც წარმართავს აზროვნებას და განახორციელებს მისაღებ ქცევას. ე.ი. აზროვნების მიერ დაგეგმილ ქცევას სუბიექტი ახდენს რეალურ ვითარებაში ნებელობის საშუალებით. ფსიქიკური აქტივობის, სხვა ფაქტორებთან ერთად, აზროვნებისა და ნებელობის მეშვეობით იქმნება შეგნებული მოღვაწეობის განწყობა, რის ნიადაგზე ადამიანი მიმართავს გააზრებულ საქმიანობას და აქვს შეგნებული თავისი ქცევის შედეგები.

დ. უზნაძის მოსაზრებით, ობიექტივაციის დონეზე, ჩვენ წინაშე მეტნაკლები სირთულის ახალი ამოცანები დგება და მისი გადაჭრისათვის უნდა მივმართოთ ობიექტივაციას და აზროვნებას და

ამ გზით მიღებული განწყობა მოქმედ განწყობად გაქცეოთ.

ადამიანი სოციალური ცხოვრების პროცესში ხშირად ხვდება დაბრკოლებების წინაშე, საკუთარი ქცევების განხორციელებისას, ის იწყებს ქცევის შემაფერხებელი ფაქტორების გაანალიზებას, რისთვისაც საჭიროა შეაჩეროს ყოფიერების მიმდინარეობა და მისი ცნობიერებაში სისტემური მიდგომა, რაც საშუალებას მისცემს გაერკვეს მოვლენებში არსებითი შემეცნების საფუძველზე მონახოს ქცევის რაციონალური გაგრძელება. ცხადია, ამ დროს ის იყენებს აზროვნებას, ნებელობას, რომელთა ნიადაგზეც სხვა აუცილებელ ფაქტორებთან ერთად, მასში წარმოიქმნება შეგნებული ქცევის განწყობა, რის საფუძველზე იგი ასრულებს შეგნებულ საქმიანობას, რომელშიც გათვალისწინებულია სამყაროს, საზოგადოებისა და პიროვნული მოთხოვნილებები, ამ ფორმის არის ის ფსიქოლოგიური პირობები, რომელთა საფუძველზე, პიროვნება, როგორც სოციალური არსება, ერთვება, ერწყმება სოციალურ კავშირურთიერთობებს.

პიროვნებას ობიექტივაციისა და აზროვნების მეშვეობით რეალობასთან ახალი ურთიერთობის, კავშირის ჩამოყალიბების გამო, მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების ახალ მიმართულებებთან ერთად უზრუნველყოფს მოთხოვნილებები, რაც დაკავშირებულია მისი პიროვნების ფორმირებასთან.

ნებელობა ადამიანის ფსიქიკის ერთ-ერთი არსებითი თვისებაა, როგორც ენახეთ, აზროვნებასთან ერთად მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს. ადამიანთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში მათ უწევთ სხვადასხვა ფუნქციის შესრულება, რაც საჭიროებს გარკვეული გადაწყვეტილების მიღებას, რაც შესაბამისად, მეტ-ნაკლებ გავლენას ახდენს მიმდინარე სოციალურ ვითარებაზე. რა თქმა უნდა, პიროვნებათა საქმიანობაზე ბუნებრივად ახდენს ზემოქმედებას საზოგადოების მოთხოვნები, ასევე პირადი მოთხოვნილებანი. შეიძლება მრავალი მაგალითის მოყვანა ჩვენი ცხოვრებიდან, ისტორიიდან, ლიტერატურიდან და ა.შ. ამ მომენტში ვლინდება პიროვნებათა ღირებულებები და სოციალური ორიენტაციები. მათ აქვთ სხვადასხვა პროფესია, შესაბამისად გარკვეული ვალდებულებები, რაც ხშირად ეწინააღმდეგება მათ შინაგან მოთხოვნილებებს, მაგრამ მოვალეობის, პასუხისმგებლობის გრძნობები უბიძგებს საზოგადოების წევრებს შესაბამისი მიმართულებით წარმართონ თავიანთი საქმიანობა, რაც მოითხოვს ნებისყოფის გამოჩენას. ეს ყველას არ ძალუძს, მაგრამ პიროვნებათა ცალკეული კატეგორია უმოძრაოდ

თავის სურვილებს, ემოციებს, აზრებს არსებულ სოციალურ გარემოს, სხვანაირად გაუჭირდებათ ადაპტაცია სოციალურ სივრცეში თუ არ გამოიჩენენ ნებელობით უნარს, წარმატებას ვერ მიაღწევენ, მათ მიერ დასახული მიზნების განხორციელებაში.

ამ შემთხვევაში გვინდა ისტორიული მაგალითი მოვიყვანოთ, სადაც ვლინდება პიროვნების დამოკიდებულება სამშობლოს ბედის მიმართ. ამის ნიმუშად გამოდგება ქართველი მთავრის, ცოტნე დიდიანის საქციელი, რაც არის ერთ-ერთი გამორჩეული ზნეობრივი გმირობის მაგალითი, ჩვენი ხალხის ისტორიაში თავისი ერის უანგარო სამსახურია. ამ შემთხვევაში, ცოტნეს მოქმედებაში, გამოვლინდა აზროვნისა და ნებელობის საოცარი შეხამება. მან მიიღო გადაწყვეტილება, სადაც გამოძვლავნდა მისი ნებისყოფის ძალა, რამაც შექმნა შესაბამისი განწყობა, რასაც საფუძველად ედო საქართველოს სახელმწიფოებრივი ყოფნა-არყოფნის ბედი, საკუთარი ნებით მივიდა მონღოლებთან, ქართველი მამულიშვილები ხსნისათვის და უდრტყინველად, მზად იყო გაეზიარებინა ის უმაგალითო წამება, რაც მათ ელოდათ. ამ უნიკალურმა საქციელმა თვით ველური მონღოლებიც განაცვიფრა, აღაფრთოვანა. მათ პატივი სცეს ქართველი რაინდის ღირსებას და ყველა გაათავისუფლეს, რადგან ცოტნემ გონივრულად დაარწმუნა ისინი, რომ ქართველებს მათი ღალატი არ ედოთ გულში, რადგან ქართველთა დასჯისათვის ხელისშემშლელი ქცევა, მათი აზროვნებისათვის მისაღები და გასაგები გახდა. ე.ი. განხორციელდა, ფსიქოლოგიურ ენაზე რომ ვთქვათ, ობიექტივაციის აქტი.

ადამიანთა ქცევას როცა რაიმე შემაფერხებელია, გამოყოფს ამ მოვლენას, გაანალიზებს შექმნილ ვითარებას, აზროვნების საშუალებით და მოახდენს მის ობიექტივაციას, ზოლო როდესაც ადამიანის ფსიქიკურ აქტივობას, სოციალურ მოთხოვნები და მისი პიროვნული მოთხოვნილებიდან გამოსული აზრები ეწინააღმდეგებიან, მაშინ ინდივიდი მსჯელობის გზით იწყებს არსებული გარემოების შეფასებას და ნებელობით მოქმედებას მიმართავს.

ნების დახმარებით ხდება გადაწყვეტილების მიღება ამა თუ იმ კონკრეტული ქცევის სასარგებლოდ, რაც უშუალოდ არის დაკავშირებული პიროვნების სოციალურ ღირებულებებთან და თავად პიროვნება არის ავტორი და შემსრულებელი, მის მიერ შესრულებული ქცევისა.

გადაწყვეტილება არის ნებელობითი პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე არსებითი ფაქტორი. პიროვნების სოციალური არსი ძირითადი ფსიქოლოგიური სპეცი-

ფიკა (თავისებურება) კლინდობა გადაწყვეტილებაში, რამაც გამოხატული არის ქცევის საყრდენად მდებარე განწყობის წარმოქმნის ერთ-ერთი ყველაზე თავისებური, ადამიანური ფორმა, რომელშიც საკუთრივ პიროვნება არის აქტიური საწყისი და მონაწილე.

ინდივიდის ყველანაირი ქცევის განწყობა შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების გავლენით იქმნება, ცხადია, მათ მნიშვნელობა ქცევის წარმოშობისა და განხორციელების პროცესში არ არის ერთნაირი. ნებელობით ქცევას განაპირობებს პიროვნების შინაგანი თავისებურებები, რაც კლინდობა მის საფუძვლად მდებარე განწყობის ფორმირებაში. ამნაირი სახის განწყობის შექმნისათვის ინდივიდი იყენებს საგნობრივი ვითარების, სოციალური და პიროვნული მოთხოვნების მონაცემებს. იგი აგრეთვე ახდენს ამ მონაცემების თავმოყრას აზროვნებისა და წარმოსახვის მეშვეობით.

ადამიანის ნებაზე არაა დამოკიდებული იმპულსური და შემეცნებითი აქტივობის საფუძვლად მდებარე განწყობის ფაქტორები, ამ ფაქტორებს გვაწვდის რეალობა. როცა ჭამის სურვილი გაუჩნდება ადამიანს, აგრეთვე რა საგანი შესვდება მას სინამდვილეში, ეს განპირობებულია ობიექტური სინამდვილით. ხოლო ადამიანის ნებელობითი ქცევა, თავისუფალია მოცემული სინამდვილის პირდაპირი ზეგავლენისაგან, მის წარმოშობასა და მიმდინარეობაში ძირითადი მნიშვნელობა ენიჭება პიროვნების შინაგან ფსიქიკურ კანონზომიერებას, რაც შეეხება რეალობას, ის მასზე მოქმედებს მხოლოდ შემოვლითი გზით.

უზნადის თეორიიდან გამომდინარე, პიროვნების შინაგანი აქტივობის საფუძველზე აღმოცენდება ნებელობითი ქცევა. აქტივობა კი გააზრებულია და დაგეგმილია ქცევის განწყობის წარმოშობისათვის საჭირო ფაქტორების თავმოყრაში. საკმაო რაოდენობით შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების გაერთიანებისას იქმნება შეგნებული ქცევის განწყობის აღმოცენება, წარმოშობა.

პიროვნება თავის გადაწყვეტილებაში განიცდის განწყობის შექმნას. გადაწყვეტილების შინაარსის გაგებაში, საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს ის პროცესებიც, რომლებიც ცნობიერების საფუძვლად მდებარე ფსიქოფიზიკურ სფეროში, განწყობაში ხდება. გადაწყვეტილება, როგორც სპეციფიკური ფორმის განწყობის ფორმირების აქტი, წარმოადგენს პიროვნების როგორც ფსიქოფიზიკური ერთეულის შეგნებული ქცევისათვის მზადყოფნაში მოყვანის აქტს, რომელიც მის საქმიანობას შესაბამისი გზით უბიძგებს.

ნებელობის პროცესის ერთგვარი მწვერვალი არის მიღებული გადაწყვეტილება, რა დროსაც ადამიანი თავის ცნობიერებაში აგროვებს განწყობის წარმოქმნისათვის აუცილებელი და საჭირო ფაქტორების ერთობლიობას, რომელთა თავმოყრისას ცნობიერების ველში ხდება სასურველი ქცევის შესაფერი განწყობის წარმოშობა.

როგორც ზემონათქვამიდან დავასკვნით, ნებელობის პროცესში, როცა პიროვნება იღებს გადაწყვეტილებას. ყალიბდება ახალი განწყობა, რომელიც საზოგადოებისა და მე-ს მოთხოვნებიდან გამომდინარეობს, რაც მას აძლევს შეგნებული ქცევის შესრულების საშუალებას, ადამიანი განვლილი ისტორიული პროცესის შედეგად წარმოქმნილი, ტრადიციები, წეს-ჩვეულებათა მატარებელია, იგი სოციალურ პროცესში იძენს შესაბამის გამოცდილებას და აქვს განსაზღვრული მოთხოვნები, რომლებიც განაპირობებენ მის ქცევებს. ამ შემთხვევაში, შესაბამისი სოციალური მოთხოვნების და ღირებულებების მიმართ, რომლებთანაც დამოკიდებულებაში აქვს დადებითი ან უარყოფითი შეფასება, უჩნდება ჩამოყალიბებული სოციალური განწყობები.

ადამიანის ქცევის წარმოშობაზე აგრეთვე ზეგავლენას ახდენს მოტივი, მასში იგულისხმება ცნობიერების ის შინაარსი, რომელიც განსაზღვრავს ქცევებს, აქედან გამომდინარე, პიროვნებას აქვს საშუალება შეიმეცნოს თავისი შეგნებული სოციალური აქტივობის მოტივი, რომელიც, თავის მხრივ, რეალურ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანურ აქტივობაზე.

ესა თუ ის გაცნობიერებული მოტივი, ადამიანთა საქმიანობაზე თავიანთი თავისთავადი ცნობიერი შინაარსით ღიდ გავლენას ახდენს. ისინი მეტწილად, მართებულად აყალიბებენ თავიანთი ქცევის მოტივებს. ამ მოტივების განსაზღვრის დონის, პიროვნებები გამოყოფენ ორ მომენტს. პირველ შემთხვევაში ისინი ყურადღებას აქცევენ იმპულსებს ანუ იმპულსური ქცევის შესრულებისას ისინი განიცდიან იძულებას, ზეწოლას საგნების მხრიდან, რისი მაგალითებიც უამრავია. სხვადასხვა სახის სასმელი, აღმგზნები ნივთიერება ნიკოტინის სახით და სხვ. ზიანს აყენებს პიროვნებას, მაგრამ ის მას მოთხოვნილებად ექცევა და ამ განწყობით მოქმედებს, ასევე იგი განაზოციელებს ცალკეულ ქცევას და მის მოტივად თვლის დადებით ან უარყოფით ემოციას, მაგრამ იმპულსური ქცევა, რეალურად მოტივის გარეშე მიმდინარე ქცევად უნდა ჩაითვალოს, მეორე შემთხვევაში ქცევის მოტივად, უნდა ჩაითვალოს პიროვნების მიერ ჩამოყალიბებული ცნობიერი ფსიქიკური აქტივობა, მოქმედება, რის ნიადაგზეც, პიროვნების მიერ არჩეული ქცევა

სრულდება. ცხადია, მოტივი, რომელიც ნიშნავს გაცნობიერებულ განზრახვას და მზაობას ახალი ქცევისათვის, არ უნდა მივამსგავსოთ ისეთ იმპულსებს, რაც ადამიანს უჩნდება დაღლილობის, გაურკვევლობის, დაუკმაყოფილებლობისა და შინაგანი დაძაბულობის დროს.

მოტივი, როგორც გააზრებული და ორგანიზებული მიზანი, ქცევის წინამძღოლია და მას იზიდავს. მოტივი წარმოიშობა მაშინ, როცა ქცევა განიცდის შეფასებას და ამის შედეგად წარმოქმნილი მიზნები განსხვავებული ფორმით მოქმედებს ადამიანის სოციალურ აქტივობაზე, ვიდრე ბიოლოგიური იმპულსები. მოტივი ყალიბდება მაშინ, როცა პიროვნება ალტერნატიული ქცევის არჩევანის სიტუაციაში იმყოფება, ის არის შეგნებული, ნებელობითი ქცევის დროს წარმოქმნილი ფუნქცია. პიროვნების აქტივობის შემთხვევაში მოტივების როლს ასრულებენ მისი შეგნებული ქცევის საფუძვლად მდებარე სოციალური განწყობები, რომელთა არსი და ღირებულება პიროვნებას გააზრებული აქვს.

ადამიანი მოქმედებს, ფსიქიკურ აქტივობას ახორციელებს „გაადამიანურებულ“ გარემოში, მის ფსიქიკურ აქტივობას ბიოლოგიურ მოთხოვნებზე, არანაკლებ, უფრო მეტადაც განსაზღვრავენ სოციალური მოთხოვნებზე. იგი საქმიანობს რა სოციალურ სინამდვილეში, სადაც ურთიერთობა აქვს გარკვეულ საგნებთან, ხდება მის ქცევის შეფერხება მოცემული სინამდვილესთან, რის შემდეგაც, ის აჩერებს საკუთარ ქცევას და გაიგებს მიზეზს, გაიზრებს და მოახდენს ობიექტივაციის აქტს, ამის გარდა, პიროვნება უთანხმოებაში შედის საკუთარ ნაზრევთან, სოციალურ ღირებულებებთან ურთიერთობებში, ჩამოყალიბებულ სინამდვილესთან.

პიროვნება ცხოვრობს სოციალურ სამყაროში, სადაც შექმნილია შესაბამისი დამოკიდებულებათა სისტემა, გამოხატული სხვადასხვა სოციალური ინსტიტუტების სახით, საზოგადოებრივ ფენები, პროფესიულ ჯგუფში, ოჯახი და ა.შ. ამ სისტემაში ადამიანი განსხვავებულ როლს თამაშობს და, აქედან გამომდინარე, ერთმანეთის მიმართ, უფალობადავთ გარკვეული მოლოდინები, რიგი ორიენტაცია და მოთხოვნა, რასაც იკისრებს საზოგადოება და პიროვნებების, თავისი მხრივ, ერთმანეთსაც უყენებენ მოთხოვნებს. ამის შესაბამისად, მათი საქმიანობის და აქტივობის საფუძვლად მდებარე განწყობები არის სოციალური წარმოშობის.

ადამიანები მოქმედებენ რა, სოციალურ გარემოში, მათ მიერ, შექმნილი სოციალური ქცევის სტრუქტურა, ბევრად რთულია. პრაქტიკულ და თეორიულ

ქცევებთან შედარებით, ამიტომაც სოციალური აქტივობისათვის საჭირო განწყობის წარმოქმნა, დამატებითი ფაქტორების მოძიებას თვლის საჭიროდ, რომელიც პიროვნებას საზოგადოებრივი ცხოვრების პროცესში უყალიბდება, განსხვავებით იმისაგან, როცა იგი სინამდვილის შემეცნებას აწარმოებს.

„გაადამიანურებული“ გარემო ხდება განმსაზღვრელი პირობა სოციალური ქცევის განწყობის ფორმირებისა, რომელიც საძირკვლად ედება ადამიანის გაცნობიერებულ მოქმედებას, რაც არის ორიენტირებული სოციალურ ღირებულებებზე. მაგრამ არასაკმარისია, პიროვნების ცოდნა სოციალური ღირებულებების სისტემაზე, ამის გარდა, მას უნდა ჰქონდეს ადრე ჩამოყალიბებული, შენახული იგივე ფიქსირებული სოციალური განწყობილებები, რომლებიც ინახება წარსულ გამოცდილებაში. წარსულში ჩამოყალიბებული სოციალური განწყობილებების გამოყენება ადამიანს, სოციალური ღირებულებების მიმართ მისწრაფების სახით ეძლევა.

ადამიანი, თავისი სოციალური ცხოვრების მიმდინარე პროცესში, აწყდება სხვადასხვა სირთულის ამოცანებს და შესაბამისად იყენებს ფსიქიკური აქტივობის განსხვავებულ დონეებს, თავიდან ცდილობს, მარტივი საშუალებებით, გადაწყვეტის, მის წინაშე, წარმოშობილი შეფასება, შემდგომ იგი, მოცემული ამოცანის სირთულის კვალობაზე იყენებს, შესაბამისად, უფრო ძლიერ, ეფექტურ საშუალებებს.

დ. უზნაძემ დაახასიათა ადამიანის აქტივობის ფორმები. მან გამოყო ქცევის ფორმები და მოახდინა მათი ანალიზი თუ როგორი სახის მოთხოვნილებების საფუძველზე წარმოიშობიან ისინი, რაც წარმოადგინა ორი დიდი კლასის სახით. საგნებზე მოთხოვნილებათა ჯგუფს მან უწოდა სუბსტანციური მოთხოვნილებები და მეორე ჯგუფს – სუბიექტების ფუნქციების მოთხოვნილება, სწორედ ამ უკანასკნელის შეზღუდვა, აკრძალვა არის ყველაზე მძიმე სასჯელი პიროვნებისათვის, იგი ხომ მოქმედების, აქტიურობისათვის არის შექმნილი, რაც არის მისთვის ღირსეული ცხოვრების პირობა.

უზნაძე ასხვავებს, მოხმარებისა და შრომის ქცევებს, ცხადია, ორივე ეს ქცევა მიმართულია სინამდვილისადმი. მოხმარების ქცევა, სადაც ხდება შრომის იარაღების დამზადება ემსახურება ადამიანის უშუალო მოთხოვნილებას, რომ გაიუმჯობესოს, საკუთარი არსებობის, ცხოვრების მატერიალური პირობები. ასეთი მომხმარებლური ქცევა პრაგმატული ანუ გამოყენებითი ხასიათისაა. ხოლო შრომის ქცევაში, განსხვავებული დამოკიდებულება იქმნება სინამდვილის მიმართ, ის არაა შეზღუდული, მხოლოდ

პრაქტიკული მოთხოვნების დაკმაყოფილებით, ადამიანის მიზანი მომავლისკენაა მიპყრობილი, რათა შექმნას გარკვეული ღირებულება, რომლის მოცემა პრაქტიკულ მოთხოვნებსა და მის შესაბამის სიტუაციას არ შეუძლია. აქ არის პიროვნების შემოქმედი სული, შეგნებული უნარი, რომელიც აუცილებელია სინამდვილის საგნის გადაქცევის ღირებულებად, ცნობიერებისა და ნებელობის უნარები, რომლებიც ადამიანის ფსიქიკურ უნარებს, ძალებს შემოქმედების მიმართულებით აღძრავს.

შეიძლება ამ ფორმითაც განვსაზღვროთ განწყობა, რომ იგი არის აქტიურ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი ფსიქოფიზიკური მდგომარეობა, რომელიც მისი კონკრეტული ფსიქიკური ქცევის მიზანშეწონილ სკალას აპირობებს, მასში პოტენციურად თავმოყრილი არის პიროვნების მთლიანი ფსიქოფიზიკური ძალები, უნარები, რომლებიც არსებული გარემოს მიმართ გააზრებული ქცევის შესრულებისათვის არის საჭირო.

ადამიანის წარმოშობა, განვითარება რეალურ სინამდვილესთან ერთად, მის მიერვე შექმნილ „გადადამიანურებულ“ გარემოში ხდება, სადაც პიროვნებაში თავს მოიყრის, საგნობრივ და სოციალურ გარემოსთან ურთიერთკავშირისათვის აუცილებელი ფსიქოლოგიური თვისებები. ამნაირად ორგანიზებულ სოციალურ პირობებში ხდება ბავშვის ფსიქოფიზიკური ძალების შესატყვის ფორმირება. ე.ი. ბავშვის ფსიქიკა თავიდანვე ვითარდება მოცემული სინამდვილისა და სოციალურ ურთიერთობათა შესაბამისად. ამრიგად, ბავშვის ფსიქიკაში ისეთი მომენტები ისახება და ყალიბდება, რომლებიც შემდგომ განაპირობებენ მის სოციალურ აქტივობას.

ადამიანის ფსიქიკურ აქტივობაში სოციალური ფაქტორების გააზრება, იმის შემდეგ გახდა შესაძლებელი, როცა ადამიანის შეგნება ამაღლდა გრძნობადუნებრივ რეალობაზე და მიხვდა მის რეალურ მნიშვნელობას, ღირებულებას. ამას ადამიანმა მიაღწია ობიექტივაციის აქტის საფუძველზე, იგი საგნებს გარკვეული ნიშნით გამოყოფს და ქმნის სიმბოლოების სისტემას. სოციალური მოთხოვნების გათვალისწინებაში უდიდესი როლი ენიჭება სინამდვილეში მოცემული საგნების კლასიფიკაციას, რაც უკავშირდება ენას, ვინაიდან ადამიანები იმყოფებიან რა ერთმანეთთან სოციალურ ურთიერთობებში, საჭიროებს ენობრივ სისტემას.

ინდივიდთა კავშირი რეალობასთან არამარტო მისი მოთხოვნების, ინდივიდუალური გამოცდილების ნიადაგზე მტკიცდება, არამედ აქვს მას სოციალური გამოცდილება, რომლის საშუალებითაც სრულდება

მისი ყველა სახის აქტივობა, ე.ი. კონკრეტული სიტუაციისათვის პიროვნების მომზადება ყოფიერებაში არსებული საგნებისა და სოციალური მოთხოვნების ზემოქმედების შედეგად, რომლებიც არის მოცემული ენობრივი და სხვა ფორმის კულტურული სისტემების საფუძველზე.

განწყობისა და ქცევის მიმართების საკითხს არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება უზნაძის მოსაზრების თანახმად, ადამიანის ქცევის ახსნის 2 ძირითადი პირობა არსებობს. ესაა: მოთხოვნისა და სიტუაცია, რომელშიც ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება შესაძლებელია და იგი არის ყველა ქცევის და მისდამი წარმოქმნილი განწყობის განმსაზღვრელი საფუძველი. აქედან გამომდინარე, ეს ძირითადი პირობებია აუცილებელი, რომელიმე განსაზღვრული განწყობის წარმოშობისათვის. ამ ორი მოცემული ფაქტორის გარდა, განწყობის აღმოცენებისათვის, არსებობს სხვა ფაქტორებიც, რომლებიც მეორე რიგისაა, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ განწყობის შემდგომ განვითარებაზე.

მოცემულ ვითარებაში ხდება, რომ განწყობის წარმოქმნის აუცილებელი ფაქტორების საფუძველზე, რომელიმე მისი ფორმათაგანი, განსაკუთრებული პირობების ზეგავლენით, იმდენად განმტკიცდნენ, დაფიქსირდნენ, რომ გარკვეულ ხანს ახალს არ მისცენ გამოვლენის, აქტუალიზაციის შესაძლებლობა. ამ მომენტში, ადექვატური განწყობის ნაცვლად ყოველთვის ძველი, მტკიცე ფიქსირებული განწყობა გაიღვიძებს და არ მისცემს ახალს, მოცემული სიტუაციის მიმართ ადექვატური განწყობის წარმოქმნის შესაძლებლობას და მის ადგილს იკავებს. ამ განწყობას ეწოდება ფიქსირებული, იგივე განმტკიცებული და ეს ფაქტორი უნდა ედოს საფუძველად ახალ ფაქტორს, რომელიც სუბიექტის აქტივობის შემდგომ მსვლელობაზე, უდავოდ, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს.

განწყობის ფიქსაცია მიმდინარეობს შემდეგი ფორმით: განსაზღვრული სიტუაციის ვითარებაში, ჩემში მისი შესაბამისი (ადექვატური) განწყობა წარმოიშვა, რამაც ჩემს ქცევაზე იქონია შესაბამისი გავლენა, შეასრულა თავისი ფუნქცია და შემდგომ თავისი მოქმედება შეწყვიტა. ქრება თუ არა იგი უკვალოდ? ბუნებრივია, რომ შეასრულებს თუ არა განწყობა თავის როლს, მან ადგილი უნდა დაუთმოს უფრო აქტიურ განწყობას, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ამით ძველი საშუალოდ ქრება. პირიქით, თუ მოხდება ისე, რომ პიროვნება მსგავს სიტუაციაში აღრინდელივით მოექცა, მაშინ ძველი განწყობა განახლდება და ეს მოვლენა შედარებით

სწრაფად ვითარდება, ვიდრე ახალი განწყობა, ახალ სიტუაციაში წარმოიშობა.

აქედან დავასკვნით, რომ ერთხელ აქტივირებული განწყობა, საერთოდ არ ქრება, იგი ინარჩუნებს მზაობას ხელახალი აქტივობისათვის და იჩენს თავის შესაბამისი პირობების წარმოქმნისას. ცხადია, ეს მზაობა არის უთანაბრო, დიდად არის განსაზღვრული განწყობის სიმტკიცით, რომელიც მოცემული წესის თანახმად, იზომება საგანწყობო განმეორების რიცხვით. როცა უფრო ხშირად მეორდება, მით უფრო, მტკიცედ ფიქსირდება განწყობა და აქტივობის ძლიერი უნარი უყალიბდება, მეორე მხრივ, ჩატარებული ცდების შედეგად გამოირკვა, რომ არსებობს განწყობის მოქმედების ერთეული შემთხვევები, როცა ისინი განმეორების გარეშეც კი მნიშვნელოვან კვალს ტოვებენ და აქტივობის თვალსაჩინო სახეს იძენენ. ამის გარდა, ცხოვრების პირობებშიც ექსპერიმენტების ჩატარების გარეშეც, ხდება არსებული სიტუაციისათვის ადეკვატური განწყობის შენაცვლება ახლობელი ფიქსირებული განწყობით, აგრეთვე ისეთისაც, სადაც ფიქსირებული განწყობა ადეკვატურის მსგავსია.

მოცემული შემთხვევების გარდა, შეუძლებელია ადგილი ჰქონდეს ვითარებებს, როდესაც აქტივაცია, გამომჟღავნება ხდება არა იმ განწყობებისა, რომელნიც ოდესმე სუბიექტის ცხოვრებაში იყვნენ ფიქსირებული, აგრეთვე იმ განწყობათა, რომელნიც ამ ინდივიდს გვარში იყვნენ ფიქსაციაქმნილი. ამგვარი აქტივობის ფაქტები არის ბავშვის ცხოვრებაში, როცა იგი ამა თუ იმ ქცევას იმიტომ მიმართავს, რომ მასში მძლავრი მისწრაფება იჩენს თავს, იღვიძებს ფუნქციების მოთხოვნილება, რაც ფიქსირებული განწყობის მეშვეობით განმტკიცებულ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც თაობებზე გადადის.

საგნობრივ გარემოში მოქმედების პროცესში ადამიანები, ხშირად სტერეოტიპულ ქცევებს მიმართავენ და უყალიბდებით ქცევის ავტომატური ხასიათი ე.ი. განსაზღვრულ სიტუაციებში, ისინი ხშირად იმეორებენ ქცევებს, რასაც ჰქვია ჩვევები, რომლებიც უმუშავდებით ინდივიდებს პრაქტიკული საქმიანობის პროცესში, სადაც აგროვებენ დიდ გამოცდილებას, რის შემდეგადაც მათი ჩვევები წარმოიქმნებიან ქცევებისაგან დამოუკიდებელი სახით.

ჩვევის გარდა, ფსიქოლოგიაში მოცემულია ჩვეულება, რაც გამოხატავს შესაბამისი ქცევის გადაქცევას მოთხოვნილებად, მის შესახებ, მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, მაგრამ არაა აუცილებელი, არსებობს სასარგებლო და მავნე ჩვეულებები, ჰიგიენური ჩვეულება სასარგებლოა,

ალკოჰოლის ზედმეტი მოხმარების ჩვეულება კი, ადამიანის ჯანმრთელობას საფრთხეს უქმნის. ჩვევა და ჩვეულება ადამიანის მიერ სოციალურ ცხოვრებაში შეძენილი ფსიქიკური ხასიათის მოვლენაა, მათ გარდა არსებობენ, დ. უზნადის აზრით, „მე-ს მოთხოვნილებები“, რომლებიც ცალკე მდგომი, მაღალი მოთხოვნილებებია, რომლებიც გარკვეულ გავლენას ახდენს სოციალურ ქცევის მოქმედებაზე.

მაღალი მოთხოვნილებები განსხვავდება ჩვევისა და ჩვეულებისაგან, რადგან ისინი არ განეკუთვნება რეალურ მოთხოვნილებებს, ისინი მოთხოვნილების მსგავსი ფსიქიკური მოვლენებია, ისინი წარმოიქმნება გამოცდილების პროცესში, რის შესაბამისადაც აპირობებენ ადამიანის დადებით დამოკიდებულებას სოციალური ღირებულების და ობიექტების მიმართ. ასევე გამოცდილების პროცესში არის შეძენილი. პიროვნებათა მიერ, კიდევ ერთი ფსიქიკური მოვლენა მოლოდინი, როცა მათ ექმნებათ მზაობა რეალობასთან ურთიერთობაში ისეთი ვითარების მიმართ, რომელთა გამოჩენა, გამოსვლა სინამდვილეში დიდი ალბათობით არის მოსალოდნელი. ამ შემთხვევაში ყურადსაღებია ფსიქოლოგიაში სოციალური მოლოდინების მოვლენის შესწავლა, გაანალიზება, როცა ადამიანები, მათდა მოულოდნელად სოციალურ სიტუაციაში წინასწარ მომზადებული არიან განსაზღვრული სვლისათვის, რაც მოცემულ საზოგადოებრივ ვითარებაში სხვათა აქტივობის პასუხი შეიძლება იყოს.

ყოველდღიურ, სოციალურ პროცესში, მოქმედ პიროვნებებს უხდებათ განსხვავებულ სიტუაციებში, თავიანთი ფსიქიკური აქტივობის გამოვლენა და შექმნილი აქვთ ამ სიტუაციის შესაფერისი განწყობა, ხოლო ადრინდელ მსგავს სიტუაციაში მოხვედრისას, ხდება მათი განწყობის ხელახალი აქტივაცია და მის შესაბამისი ქცევა ხორციელდება, ამ აქტივირებული განწყობის მეშვეობით. ე.ი. მოცემულია ქცევის შესრულების მზაობა, რომელიც ხორციელდებოდა წარსულში ინდივიდის მიერ. ამ შემთხვევაში, გამოხატულია სოციალური განწყობა, რომლის მეშვეობითაც ხდება ადამიანის ქცევის ახსნა, რომელიც გულისხმობს ქცევის მოთხოვნილებებს, მოტივებს საკუთარ თავში.

საზოგადოებრივ ურთიერთობაში ფორმირებული მაღალი ანუ „მე“-ს მოთხოვნილებები განაპირობებენ ადამიანთა სოციალური ქცევების შესრულებას. აქ მოცემული განწყობები გულისხმობს პიროვნებათა იმ სოციალურ ორიენტაციებს, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა ეკისრებათ მათი პიროვნული ურთიერთობების საქმიანობაში. ჩვენი დროისათვის მიმდინარეობს, სოციალურ ფსიქოლოგიაში, კომპლექსური

შესწავლა სოციალური ორიენტაციებისა, რომლებიც ადამიანებს უწყობს სოციალურ ურთიერთობებში, რასაც შედარებით ადრე მაღალ მოთხოვნილებებს უწოდებდნენ. ფსიქიკურ მოვლენებს, რომლებიც სოციალური ურთიერთობის პროცესში იქმნება, ჰქვია სოციალური განწყობა.

ადამიანის ფსიქიკურ აქტივობას, მასზე მოქმედი ფაქტორების სახით, ცხადია, იწვევს პირველადი განწყობა, მის მსგავსად მოქმედებს აქტუალიზებული ფიქსირებული განწყობა, მაგრამ აქ არის მოცემული განსხვავება, ფიქსირებული განწყობის მოქმედება გამოდრეკილია წარსულში შენახული გამოცდილებით, აქედან გამომდინარე, საშუალება გვქვია, დადგინდეს მისი მომავალი ფსიქიკური აქტივობის პროგნოზირება. ამ კუთხით კვლევა გრძელდება სოციალურ ფსიქოლოგიაში, სოციალური განწყობის კანონზომიერებათა შესწავლა საფუძვლიანად აღრმავებს ჩვენს ცოდნას განწყობის სტრუქტურის, ხასიათის და მოქმედების ფორმებზე.

სოციალური განწყობის ჩამოყალიბებას თავისი სპეციფიკა ახასიათებს, რამდენადაც რთული, მრავალფეროვანია მიმდინარე სოციალური პროცესებში ჩართული, საზოგადოების პიროვნებათა ფსიქიკური სტრუქტურის გაგება, „გაადამიანურებული“ სოციალური გარემო, ახალ პრობლემებს, თავსატეხს უქმნის მის შემოქმედს. ადამიანი გარდაიქმნა რა არსებულ რეალობად, შესაბამისად იცვლება ის სულიერ თვისება, ტემპერამენტი, ხასიათი, ვითარდება ცნობიერება. ამ პროცესში მოქმედი პიროვნებები ხშირად რაღაცით ემსგავსებიან კიდევ ერთმანეთს, ბაძვენ ერთმანეთის ქცევებს, აზრებს და სხვ. ცხადია, ეს პროცესი არაერთგვაროვან ხასიათს ატარებდა. გარკვეულად ბაძვდნენ ბუნებასაც. მიბაძვა არ არის ადამიანის თანდაყოლილი ბიოლოგიური უნარი, იგი მიღებულია, შეძენილია საზოგადოებრივ ურთიერთობებიდან, რაც შესაბამისად მოქმედებდა მათ ფსიქიკაზე. ამ შეძენილმა თვისებამ ადამიანებს განუვითარა მიდრეკილება ხელოვნების სხვადასხვა

დარგის მიმართ: ქანდაკება, ფერწერა. ხელი შეუწყო მათი გემოვნების ჩამოყალიბებას და ა.შ. ბუნებრივია, მიბაძვას თავისი უარყოფითი შედეგებიც აქვს, რადგან როცა პიროვნება ბრძალ ბაძავს სხვათა ქცევებს, უნდა გაითვალისწინოს საკუთარი უნარი, რადგან, შეიძლება სულიერი პრობლემები შეექმნას.

ლიტერატურა:

1. უზნაძე დ. შრომები, ტ. VI, თბილისი, „მეცნიერება“, 1970;
2. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, თბილისი, „მეცნიერება“ 1985;
3. მეგრელიძე კ. აზრის სოციალური ფენომენოლოგია, თბ., 1990;
4. ტალახაძე გ., ფსიქოლოგია, თბილისი, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.

George Talakhadze

The determining factors of social mood

SUMMARY

Among the determining factors of social mood, besides demands, situation and impulsive skills are the cognitive factors – thinking and volition. Thinking helps to solve problem situations, to analyze own interfering behavior in the same time of thinking, to find rational answers. But, sometimes, the acting process cannot be completed because the mood is acting in a different direction. In such cases person can get assistance from the volition. So, mood became active force, directed designed by thinking behavior. Complete acting of factors through the moods creates whole mood of meaningful action.